

Size sunmak üzere Jacques Lacan'ın psikanalitik kuramının iki temel ilkesini seçtim; biri bilinçdışına, diğeri ise zevk¹ ilişkin. İlk ilke şöyle ifade edilir: “*Bilinçdışı bir dil gibi yapılanmıştır.*” İkincisi: “*Cinsel ilişki yoktur.*” Bu iki ilkenin, psikanaliz kuramının yapısını ayakta tutan temel direkler olduğunu söyleyeceğim; öyle ki her şey bu iki öncülde doğar, onlara geri döner ve her iki öncül de psikanalizin etiğini oluşturur. Gerçekten de psikanalizin bu önermeleri kabul etmesi ve kendi pratiğinde sınaması durumunda dinleyişi de değişikliğe uğramış olacaktır. Rehber olması açısından, bizi önce

¹ Jouissance (frs.), enjoyment (ing.), *Jouissance*, Fr. *Jouir* fiilinden gelir. Temel anlamlarından biri “Cinsel doyuma ulaşmak” olmakla beraber, aslında Lacancı kuramda ‘zevk’ tam da doyuma ulaşamayandır. Aslında Lacan, haz ve keyif kavramlarından farklı olarak ‘zevk’ olarak karşılamayı uygun gördüğümüz ‘jouissance’ kavramının yabancı dillere yapılan çevirilerde aynen bırakılmasının daha yerinde olacağı görüşündedir. Bununla birlikte yine Lacan’ın esin verdiği üzere bu terimin dilimizdeki en uygun karşılığını araştırmak ve okuyucuya bu şekilde sunmak istedik. En yalın ve net ifadesiyle zevk, haz ilkesinin ötesinde olandır. (ç.n.).

*Semptomun
üç ayırt edici
özellığı*

bilinçdışına ilişkin ilkeye, sonra da zevke ilişkin ilkeye götürecek olan bir kavramı, *septom* kavramını kullanacağım. O halde şu an için şu üçlüyü kabul edelim: Semptom, bilinçdışı ve zevk ve hemen şu soruyu soralım: Bizim için semptom ne demek?

Semptom, doğrusunu söylemek gerekirse, analizdeki bir olaydır, yani deneyimin ortaya çıktığı figürlerden biridir. Bütün analitik deneyimler semptom değildirler, ama kür sırasında açığa çıkan her semptom analitik bir deneyim oluşturur. Deneyim, tam zamanında ortaya çıkan bir olgudur; analizin yolunu çizen ve bu yola işaretler koyan özel ve ayrıcalıklı bir andır. Deneyim, psikanalist tarafından beklenen anlar dizisidir, bir an görünüp kaybolan anlar dizisi ve hatta dahası, ideal anlar dizisidir; geometrinin noktaları denli ideal olan anlar dizisi. Üstelik, deneyim sadece soyut bir geometrik nokta olmayıp deneyseldir; hatta diyebilirim ki duysal bir tarafı, *hastanın söylediği ama ne söylediğini bilmediği o an* gibi ortaya çıkan, duyular tarafından algılanabilir bir tarafı da vardır. Bu bir kem küm etme anıdır; hastanın² kekelediği yerdir, duraksadığı ve sözünün tükendiği bir andır. Lacancı psikanalistlerin dil ile ilgilendiği söylenir ve haksız yere dilbilimcilerle bir tutulurlar. Haksız yere, çünkü psikanalistler dilbilimci değildirler. Psikanalistler kuşkusuz dille ilgilenirler, ama onlar sa-

² Burada hasta olarak kullandığımız kelime Fransızca *patienter* yani sabretmek fiilinden gelen *patient* kelimesinin karşılığıdır. Okuyucuya da hasta kelimeyle her karşılaştığında bunu sabreden anlamıyla birlikte düşünmesini salık veriyorum. (ç.n.)

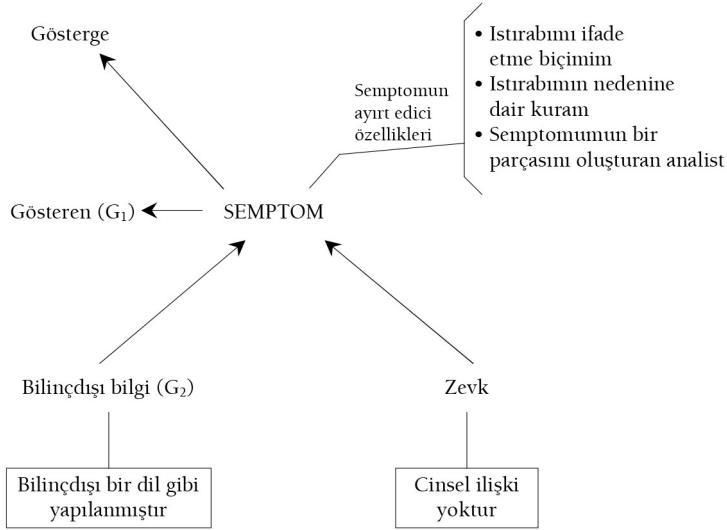
dece dilin gelip dayandığı sınırla ilgilenirler. Biz dilin çatallandığı ve sözün kaydığı anlara karşı dikkatliyizdir. Örneğin bir rüyayı ele alalım: Rüyanın kendisinden ziyade rüyanın anlatılma tarzına önem veririz ve yalnızca anlatılma tarzına değil, özellikle de hastanın anlatı içinde şüpheyeye düştüğü ve “Bilmiyorum... hatırlamıyorum... belki... muhtemelen...” dediği belirgin noktalara dikkat kesiliriz. İşte tam da bu noktaya, deneyimin algılanabilir tarafına *deneyim* adını veriyoruz: Kem küm etme, bir şüphe, bizden kaçan bir söz.

Deneyisel taraf için bu kadar söz yeter. Şimdi de analitik deneyimin soyut yanına gelelim ve tanımımızı tamamlayalım. Demıştim ki deneyim, sözün sınır noktasını, başarısızlığa uğradığı anı oluşturur. Ama şimdi şunu ekliyorum: Sözün başarısızlığa uğradığı yerde, *zevk* ortaya çıkar. Konumumuzu değiştirdik, şimdi kökten biçimde bambaşka bir düzleme yerleştik. Kuramsal yapının düzenine girebilmek için duyulurun deneyisel düzenini bırakıyoruz. Analitik kuram gerçekten de hastanın söylemesi tarafından aşıldığı anda, zevkin su yüzüne çıktığını önkoşul olarak kabul eder. Neden? Zevk nedir? Bu soruyu ikinci ilkeyi -cinsel ilişki yoktur- işlerken geri dönmek üzere bir kenara bırakalım. Şimdilik semptom kavramı üzerinde çalışalım ve bilinçdışının bir dil gibi yapılanmış bir bilgi olduğunu ileri süren ilk ilkeyi ele alalım.

* * *

Yeniden şu soruyu soralım: semptom nasıl tanımlanır? Genel olarak semptomun ıstırap veren bir bozukluk ol-

duğunu ve ifadesi olduğu bir hastalık durumuna gönderdiğini biliyoruz. Ama psikanalizde semptom ıstırap veren bir bozukluk olmaktan ziyade, kendisini bize irademiz dışında dayatan bir hoşnutsuzluktur ve bizi sorgular. Öyle ki bu hoşnutsuzluğu tekil sözcüklerle ve beklenmedik metaforlarla betimleriz. Ama ister bir ıstırap ister bu ıstırapı dile getiren tekil bir sözcük olsun, semptom her şeyden önce gayri iradi bir edimdir, tüm niyetselliğin ve tüm bilinçli bilginin ötesinde meydana gelir. Bu edim bir hastalık durumuna değil, bilinçdışı olarak adlandırılan bir sürece gönderir. Semptom bizim için bilinçdışının ortaya çıkışıdır.

Şekil 1
Semptom, bilgi ve zevk üçlüsü

*Semptomun
üç ayırt edici
özellığı*

Bir semptom üç ayırt edici özelliğe bürünür (Şekil 1): Birincisi, bir hastanın ıstırabını söyleme biçimidir, anlatısının beklenmedik ayrıntıları ve bilhassa, doğaçlama ifadeleri. Örneğin beni bir köprüyü geçmekle ilgili kaygısına ortak eden ve bana “oraya gitmek benim için çok zor, yapamıyorum, birinin bana eşlik etmesi hariç... Köprünün öteki tarafında üniformalı bir görevlinin ya da korumanın silüetini gördüğüm kimi zamanlar tek başıma geçebildim...” diyen analizdeki o kişiyi düşünüyorum. Bu durumda beni ilgilendiren, fobik kaygının kendisinden çok üniformalı insan ayrıntısıdır.

Semptomun ikinci ayırt edici özelliğı, analizanın hoşnutsuzluğunu anlamak için oluşturduğu kuramdır, zira analizde kendimize ancak nedenini sorduğumuz bir ıstıraptan ıstırap olarak bahsedebiliriz. Tıpkı Freud’un çocuklarda çocuksul bir cinsel kuramın varlığını ortaya çıkarması gibi, hastanın da tamamen kişisel olan kendi kuramını oluşturduğunu saptarız, ıstırabını açıklamaya çabalamak için cebinde getirdiğı kendi kuramını. Semptom daima hastanın marazının nedenlerini açıkladığı bir yorumun eşlik ettiği acılı bir olaydır. Bu temel bir noktadır. Çünkü eğer bir analizde, örneğin ön görüşmeler esnasında öznenin içini kemiren sorgulamaları ya da ıstırabının sebebine dair bir fikri yoksa, o zaman analizanın kendini sorgulayacağı bir “kuramın” su yüzüne çıkmasını teşvik edecek olan psikanalistedir. Ama zaman ilerleyip de analizde hasta ıstırabını yorumladığında ve kendisine bu ıstırabın neden ortaya çıktığını söylediğinde, asli bir olgu meydana

*Psikanalist
semptomunun
bir parçasını
oluşturur*

na gelir: Analist adım adım ve farkına varılmaksızın semptomun muhatabı haline gelir. İstirabımın nedenini ne kadar açıklarsam, beni dinleyen kişi de o kadar semptomunun Ötekisi [Autre] haline gelir. Buradan semptomun üçüncü ayırt edici özelliğini elde ederiz: Semptom, psikanalistin mevcudiyetini çağırır ve içerir.

Terimleri değiştirip bunu başka bir biçimde formüleştirelim: Analizde bir semptomun temel ayırt edici özelliği, psikanalistin onun bir parçasını oluşturmasıdır. Çoktan başlamış analitik bir kürde, semptom bir pratisyenin mevcudiyetine öylesine bağlıdır ki biri diğerini çağırır: İstirap çektiğim zaman analistimi hatırlarım ve onu düşündüğüm zaman ıstirabımın anısı tekrar aklıma gelir. Psikanalist o halde semptomun bir parçasını oluşturur. Analitik aktarım diye adlandırdığımız şeyin kapısını açan ve psikanalizi her türlü psikoterapiden ayırıştıran işte semptomun bu üçüncü niteliğidir. Tam olarak eğer bana psikanalizde aktarımın ne olduğunu sorsaydınız, olası cevaplardan biri, onu, analistin hastanın semptomunun bir parçası olduğu analitik ilişkinin özel bir anı olarak tanımlamak olurdu. Bu Lacan'ın, bildiği-varsayılan-özne olarak adlandırdığı şeydir. Bildiği-varsayılan-özne ifadesi sadece analizanın analistini kendisiyle ilgili bir bilgiye sahip olan kişi olarak varsaydığı anlamına gelmez. Söz konusu olan hastanın analistin bildiğini varsaymasından ziyade onun özellikle kendi ıstirabının ya da beklenmedik tüm olayların kökeninde olduğunu varsaymasıdır. İstirap çektiğim zaman ya da kendimi hazırlıksız yakalandığım bir olay karşısında bulduğumda analistimi hatırlarım; öyle

*Psikanalist
semptomumun
Öteki'sidir*

ki kendime onun tüm bu başıma gelenlerin nedenlerinden biri olup olmadığını sormadan edemem. İlerle-
mekte olan bir analizde, örneğin bir hasta “Öyle sanıyo-
rum ki buraya geldiğimden beri sanki başıma gelen her
şey sizinle yaptığım çalışmayla bağlantılı” diye ifade
eder. Hamile bir kadın şöyle diyecektir: “Hamile kal-
dım, ama hamileliğimin doğrudan analizimle bağlantı-
lı olduğuna eminim.” Peki “doğrudan analizimle bağ-
lantılı” ne demektir? Belli bir bakış açısından bu, analist-
tin çocuğun ruhani babası olduğu, olayın nedeni oldu-
ğu anlamına gelecektir. O halde analistin semptomun
bir parçası olması, semptomun nedeninin yerinde bu-
lunması anlamına gelir. Bundan ötürü Lacancı bildi-
ği-varsayılan-özne ifadesi, analistin önce semptomun
muhatabının yerini, sonra da bunun ötesinde, sempto-
mun *nedeninin* yerini aldığı anlamına gelir.

Bir kürü yürütmek zorunda olan bir pratisyen se-
anslar boyunca, farkına varmaksızın varsayım olgusu-
nun onu sonunda nasıl da analizanın semptomuna
dahil ettiğini deneyimler. Burada özel olarak süperviz-
yonda olan bir analisti düşünüyorum. İki yıldır analiz-
de olan ve takıntılı bir nevrozun içine kapandığını dü-
şündüğü bir hastasıyla olan güçlüklerini anlatırken
şöyle cevap vermiştim: “Eğer iki yıllık analizin sonun-
da hastanızın takıntılı bir nevrozu olduğunu düşünü-
yorsanız, onu dinlerken kendinize onun nevrozunun
semptomlarının sizi işaret ettiğini söyleyin. Evet, ana-
lizanızın ıstırabını çektiği takıntının bir parçasını
oluşturduğunuzu kendinize söyleyerek onu dinlemeyi
deneyin.” Belirtelim ki psikiyatrik tanı ile bir nevrozun

psikanalitik saptanışı arasındaki en önemli fark, dinle-
menin niteliğindeki bu bağlantıda yatar. Analist hasta-
sının nevrozunu teşhis ettiğinde, teşhis ettiği sempto-
mun bir parçasını oluşturduğunu bilir. Kısacası, varsa-
yım olgusu bir analizdeki her olaya eşlik eder. Sözcük-
lerin, ıstırabın ve inanışların analisti içine almadan
“yorumlandığı” acılı bir olay yok gibidir.

* * *